

Av Civilingenjör Kjell Bengtsson, Stockholm

Täveldalens Fjäll före nybyggartiden

Gränsen till Norge

Området Täveldalens Fjäll beskrives som en trakt belägen längs med norska gränsen. Det är därför av intresse att veta var gränsen låg. Den hade blivit uppgången mellan åren 1682-1685. På 1730-talet beslöt man att göra en ny gränsdragning. Äldre, erfarna och välkända män i de tingslag, som låg närmast gränsen, blev därför kallade till tinget för att vittna om vad de visste om gränsens läge.

Protokollen från dessa förhör finns bevarade och har utskrivits på maskin. De vittnar om en stark ansvarskänsla hos tingsrätterna. Man gjorde sig först underrättad om huruvida de inkallade var kända för tillförlitlighet. Före vittnesmålet blev de upplysta om sin skyldighet att berätta om allt vad de visste, samt att de inte skulle bli utsatta för något obehag, om det som de sade, skulle vara till nackdel för någon inblandad part. De i det följande lämnade uppgifterna har hämtats ur dessa protokoll. Redogörelsen har begränsats till gränsmärken för Täveldalens Fjäll och de gränsmärken, som ligger närmast söder eller norr därom. Detta har medfört att samtliga uppgifter har hämtats från Undersåkers ting den 6 oktober 1739 och därpå följande dagar. Undersökningen resulterade i 1751 års överenskommelse om gränsen mellan Sverige och Norge.

Det sydligaste gränsmärket är Sylarna. Därom vittnade 69-årige Per Andersson i Handöhl och 65-årige Nills Persson i Björnänge. Samma besked lämnade sammen Johan Andersson från Flatrufjället som emellertid inte sa Sylarna utan preciserade till "stor Sylfiellet".

Nästa gränsmärke är Enbågen, varmed uppenbarligen avses det som på den nya topografiska kartan betecknas som Södra Enbågen. Platsen beskrevs av Per Persson i Berge som det ställe, där vägen till Norge korsar älven, och det är fyra gamla mil till Handöhl och fyra gamla mil till Tydal i Norge.

Från Enbågen gick gränsen enligt Erich Nillsson i Sta över "stor Lje, en dahl och ett litet twärberg som sträcker sig utj öster och väster".

Härmed avses tydligen Storlien och Skurdalshöjden. Enligt den förut omnämnda sammen Johan Andersson gick gränsen på denna sträcka över Långwåhlen. Denna är enligt en karta från 1748 det samma som Rundvalen och dess fortsättning norrut mot Rekdalshöjden. Långvalen är ett utmärkt namn och borde åter kunna komma i bruk.

Storsylen och Enbågen utgör ännu i dag gränsmärken. De här återgivna uppgifterna om den vidare dragningen norrut ger emellertid en östligare gräns än den nuvarande. Områden kring Enbågarna, Rekdalen och Storlien skulle tidigare ha betraktats som norska. Detta kan ge en belysning åt de tvister, som under nybyggartiden uppstod mellan svenskar och norrmän om slåttern på dessa områden.

Nästa gränsmärke norrut var Skurdalsporten. Några säger sig också ha hört av gammeldomen - för att nu använda protokollets ord. - att Stenen i grönan dal skulle vara gränsmärke men säger sig vara osäkra om detta kan vara riktigt. Några tillägger att stenen var gränsmärke, då den stod i Skurdalsporten, men att norrmän sedan flyttat den österut. Många talar om inskriptionene på stenen samt att det inte gått att tolka denna. Förre länsmannen Måns Randklöf säger dock att Landtmätaren och Ingenjuren Christopher Stenklyft, som gick upp

gränsen 1682-85, hade tytt skriften som en överrenskommelse mellan Sverige och Norge, att värnlösa personer icke skulle röras eller skadas i krigstid.

Från Skurdalsporten säges gränsen ha gått över fjällryggen norrut, så att man från gränsen kunnat se nedåt såväl in i Sverige som Norge. Gränsen anges också som vattendelare. Som vidare bestämning nämnes att den gick över Kiälahögarna (*Kjölhaugene*), som ligger väster om den nuvarande gränsen. Som nästa fasta punkt anges Storsjösundet och/eller Kåksten. Bland uppgiftslämnarna finns 60-åriga Lars Andersson i Wallen (Ånn), vilken by säges vara den, som ligger högst upp närmast gränsen. Byn bestod 1741 av endast en gård med två rökar (hushåll).

I Storsjösundet finns i dag R.r. 165, och Kåksten ligger 2 km väster därom. Uppgiftslämnarna var i regel osäkra om vilket, som var det rätta gränsmarket, och även här säger några att norrmän skulle ha flyttat märket. För Kåksten som det rätta stället talar att två av vittnena, varav en som varit dragon under 17 år, som bevis anför, att vaktavlösning vid fängtrasporter och annan budskickning mellan länderna alltid skedde vid Kåksten. Slutsatsen synes närmast bli, att gränsen mellan Skurdalsporten och Storsjösundet gått något väster om den nuvarande gränsen.

Staten vidgar sitt intresseområde.

Statens ökade behov av inkomster ävensom kraven på försörjning av en stigande folkmängd medförde i mitten av 1700-talet en rad olika åtgärder. Sålunda belades rätten att utnyttja kronans mark med avgifter, varjämte man uppmuntrade till ökad odling genom att bevilja skattelättnad under de första åren för nybyggen. Detta fick återverkningar även för Tävelsdalens Fjäll.

Det började med att samerna mot erläggande av lapppranta fick rätt att utnyttja betet i den södra delen av området, dvs söder om linjen Snasahögarna — Storlien. I en skrivelse 1819 till landshövdingen — ämbetet säger samerna Anders Olofsson och Nils Olofsson att deras förfäder bott i Täveldals Fjäll redan lång tid före 1752, samt att de och deras förfäder betalt den 1751 införda lappprantan sedan 1752. Detta bekräftades senare genom ett utdrag ur Undersåkers tingsrätts dombok för 1758.

På nyåret 1760 ansökte bergmästaren A.W. Burman om rätt att få disponera hela området från Essandsjön i söder till Hållsjön i norr. Det anmärktes att det inte gick att anlägga ett nybygge så långt upp i fjället, men att det kunde vara motiverat med en årlig avrad. Hans ansökan beviljades, vilket är anmärkningsvärt med hänsyn till att samerna redan betalade lapppranta för den södra delen av området.

Burman försökte senare att få avraden ändrad till skatte trots att ett nybygge med åkerbruk inte kunde anläggas. Som motivering anfördes, att slåttern var tillräcklig för ett eller två hushåll. Burman fick i januari 1764 tillstånd att anlägga ett nybygge för boskapsskötsel. Skattevärderingen skulle göras sedan nybygget blivit anlagt.

Sedan Burman flyttat till Kall socken, sökte han om befrielse från avraden i Täveldals Fjäll och föreslog att rätten skulle överföras på Handölsbor. Detta beviljades i april 1767, och de nya innehavarna blev Olof Eriksson på Handöl 1, Anders Andersson på Handöl 2 och Pehr

Mattsson i Handöl, troligen Handöl 2. Även nu gällde rätten hela området, och samerna finns ej omnämnda.

Ytterligare försök till nybyggen.

År 1772 avslag landshövdingensämbetet en ansökan av drängen Nils Mårtensson i Berge och Pär Ersson i Staa om att få anlägga ett nybygge för boskapsskötsel. Även i detta fall gällde ansökan hela området. Avslaget motiverades med de rättigheter som Handölsborna redan fått. Dessutom anfördes att invändningar rests av Gustafs och Carlbergs Kopparverk, samt att man borde avvakta avvitrningen. – Det bör här tilläggas, att sydgränsen för området i ansökan angavs ligga vid Römsliden, medan man annars alltid nämnde Essandsjön som sydgräns. Med Römsliden avses säkerligen den nya kartans Remskleppen 2.5 km in i Norge från Södra Enbågen.

Ännu en ansökan om anläggning av nybygge skulle inkomma. Drängen Bengt Nilsson i Wallen (Ånn) ville pröva sin lycka, men då den av landshövdingen anbefallda synen skulle ske i juli 1792, kunde Bengt Nilsson inte betala synkostnaden och ej heller ställa behörig borgen. Han hade överlåtit sin ansökan på Erik Johansson från Dalarna men bosatt i Norge. Genom denna syn får vi den första beskrivningen av området Lilltefwerdalen och Storlien. Lillteveldalen är 1/12 mil (gammal) bred och lång och kan ge 20 lass starrfoder, då hälften får ligga i träda. Marken är våt och någorlunda fruktbar. Storlien ligger 1/6 mil bort, marken är något fastare och ger 50 lass bladfoder. Till området hör också Enbogen, som ger 15 lass starrblandat foder samt Hållson (sannolikt Hållsjön) 10 lass och Visjön 20 lass starrfoder.

De i ansökan lämnade uppgifterna om avstånd synes kunna tolkas så, att till Lillteveldalen räknats sträckan Enkroken - korsningen Tävlan/E 75. Storliens område har sedan börjat med Finnbudalen norr om Björnklyftan. Konungens befattningshavande avslag denna ansökan om att få anlägga ett nytt hemman på kronomarken. Som skäl angavs de rättigheter, som Handölsborna redan fått, nackdelar för intressenterna i Gustafs och Carlbergs Kopparverk samt att all avvitrning blivit inställd i Jämtland.

Diskussion

Statens försök att få Tävledalens Fjäll att ge bättre ekonomisk avkastning kan knappast sägas ha gett något gott resultat. Den synbara effekten blev att samerna fick betala lappränta och bönderna arrende för slåttern. I båda fallen rörde det sig om små summer, som fick erläggas för urgamla rättigheter. Myndigheternas bristande kunskap om de berörda områdena medförde också, att de beviljade rättigheterna ej blev tillräckligt preciserade.

Innehavarna av rättigheterna synes endast i mindre utsträckning ha utnyttjat dessa för eget hushåll. Det väsentliga värdet har enligt olika uppgifter tydligen legat däri, att man utarrenderat slåttern. Detta har främst skett till norrmän, som därigenom kunnat utnyttja mark, som de enligt hävd troligen betraktat som norsk. Därmed var också grunden lagd för en lång rad av tvister, som skulle följa då nybyggesverksamheten på allvar började omkring 1820.

Kjell Bengtsson